JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

Maailmankuvien filosofiaa

Olli-Pekka Moisio

YTT (dos.), vanhempi yliopistonlehtori

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

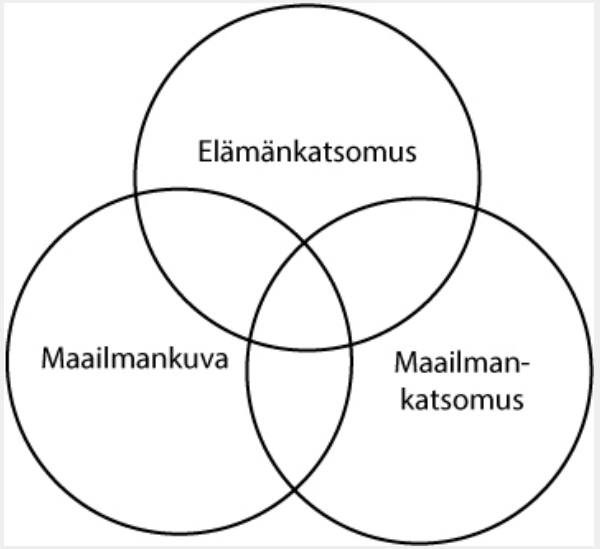
olli-pekka.moisio@jyu.fi

Maailmankuvan käsitteestä eritellen

- **Maailmankuva** (*Weltbild*, *World view*)
  - Vastaa kysymykseen “mikä on mailman rakenne ja miten maailma toimii?”
    - Maailmankuva usein suhteellisen pysyvä ja **objektiivinen**, liittyen siihen, millaisia käsityksiä ja tietoja ihmisellä on maailmasta tietyssä aikakaudessa tai kulttuurissa. Tämä liittyy tieteellisiin, yhteiskunnallisiin ja/tai katsomuksellisiin näkemyksiin maailmasta.
- **Maailmankatsomus** (*Weltanschauung*, *World view)*
  - maailmankuvaa laajempi käsite, johon kuuluu yksilön/yhteisön **arvot**, **moraalikäsitykset** ja **elämän tarkoitusta koskevat näkemykset**.
- **Elämänkatsomus** (*Lebensanschauung*, *View of Life/Life stance*)
  - **Henkilökohtainen näkökulma elämään** (elämänhistoria, toiveet, unelmat jne.). → Ei jaettavissa samalla tavalla kuin maailmankuva ja –katsomus.
  - Käsite viittaa siihen, miten yksilö suhtautuu omaan elämäänsä, omiin arvoihinsa ja tavoitteisiinsa. Elämänkatsomus on henkilökohtainen ja subjektiivinen, ja se heijastelee yksilön elämänkokemuksia, ihanteita ja moraalisia valintoja. Kertoo yksilölle omaan elämänkokemukseen pohjautuen *missä on* ja *missä tulee olemaan*.



Kuva 1. Käsitteiden suhteet 1

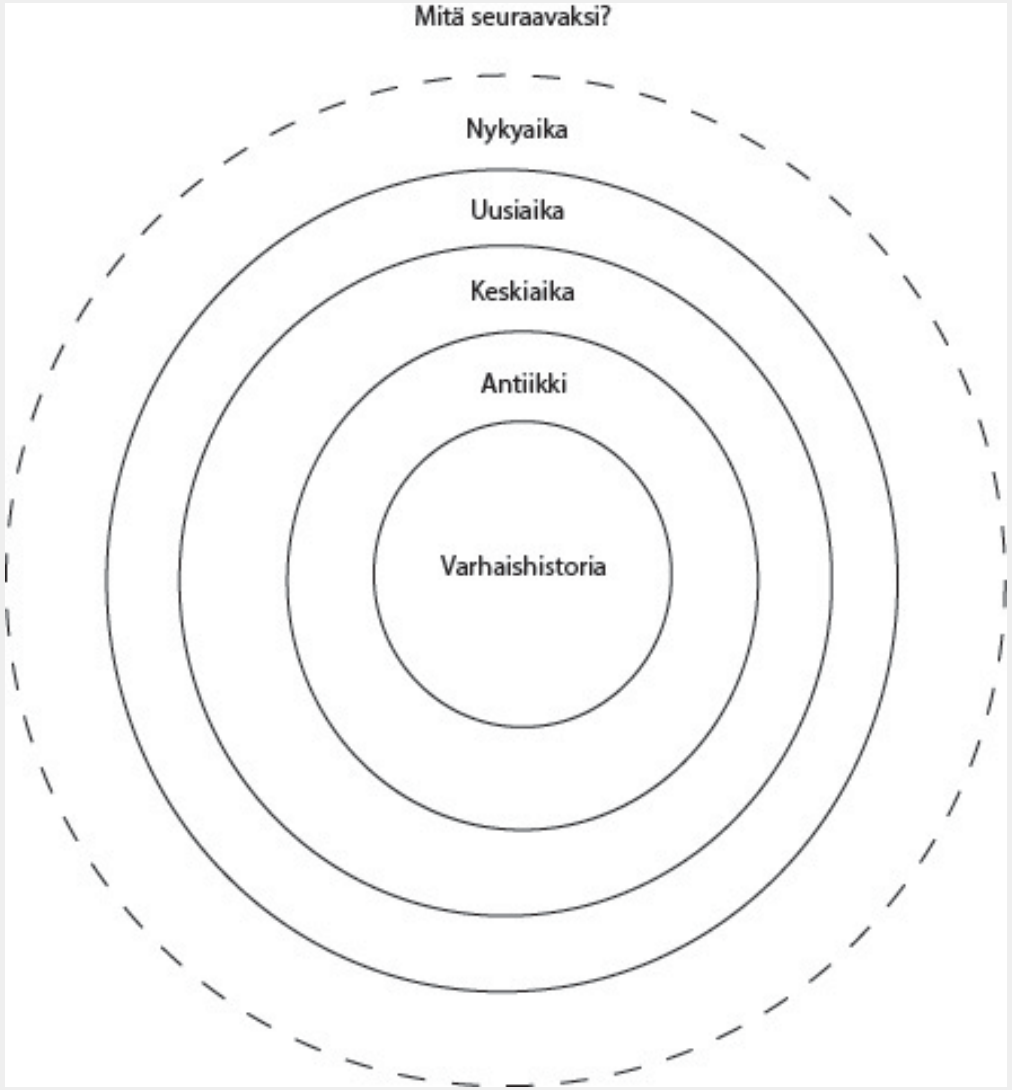


Kuva 2. Käsitteiden suhteet 2

Maailmankuvan käsitteen standardimääritelmä

- Maailmankuva on yksilön tai yhteisön käsitys todellisuudesta, joka koostuu uskomuksista, tietokäsityksistä sekä tavanmukaisita toimintatavoista (sosiaaliset normit, tavat/perinteet, lainsäädäntö). Se jäsentää näkemystä maailmasta, ihmisen roolista siinä sekä elämän merkityksistä, ja toimii perustana maailman ymmärtämiselle ja tulkitsemiselle.
  - Maailmankuva ei sisällä ensimmäisen asteen arvoja (esim. oikeudenmukaisuus), ne sisältyvät maailmankatsomukseen, mutta maailmankuva voi sisältää toisen asteen arvoja (esim. lain tasa-arvo).

Maailmankuvien historiaa



- Hypoteesi: käynnissä merkittävä maailmankuvan murros
  - Hypoteesina voidaan esittää, että nykyinen maailmankuvien murros vastaa mittasuhteiltaan teollisen vallankumouksen aikaansaamaa muutosta. Molemmat aikakaudet ovat radikaalisti muuttaneet käsityksiä ihmisestä, yhteiskunnasta ja luonnosta sekä asettaneet uudenlaisen kehityksen ja teknologian etualalle. *Nykyisessä murroksessa erityisen merkittäväksi nousee kysymys siitä, miten ihmiskunta pystyy yhdistämään teknologian kehityksen ja ekologiset sekä eettiset arvot tasapainoiseksi maailmankuvaksi tulevaisuutta varten.*
- Hypoteesin rakentava kritiikki
  - Kritiikin keskeinen lähtökohta olisi, *että valitsevassa murroksessa ei ole kyse selkeästä ja yhtenäisestä murroksesta, vaan pikemminkin jatkuvasta, osittain ristiriitaisesta muutoksesta, jossa vanhat ja uudet elementit ovat vuorovaikutuksessa keskenään.* On mahdollista, että murrosta liioitellaan ja että monet nykyiset muutokset ovat ennemminkin jatkumoa aikaisemmille kehityksille kuin täysin uusia ajattelutapoja.

Tarkentava hypoteesi

- On täysin mahdollista, että väitetyn maailmankuvien murroksen piirteet tai ominaisuudet voivat osittain olla seurausta maailmankuvan, maailmankatsomuksen ja elämänkatsomuksen *käsitteiden hämärtymisestä*. Tämä käsitteellinen epäselvyys voi johtaa siihen, että nämä termit sekoittuvat toisiinsa ja että ihmiset puhuvat "maailmankuvasta" silloin, kun he viittaavat itse asiassa yksilön elämänkatsomukseen tai ryhmän maailmankatsomukseen. *Tämä käsitteellinen sekaannus voi vääristää ymmärrystä siitä, millainen murros todellisuudessa on käynnissä*.
- Käsitteiden loogiset suhteet kääntyneet ympäri.
  - Ideaalissa mielessä elämänkatsomus on suhteessa maailmankuvaan ja –katsomukseen.
    - Onko nyt niin, että maailmankuva ja –katsomus ovat suhteessa elämänkatsomukseen?

Maailmankuvista sfäärilogisesti (Peter Sloterdijk)



Kupla (*Blasen*)
→ Intiimit tilat



Maapallo (*Globen)*
→ Globaalit jaetut tilat



Vaahto (*Schäume*)
→ Nykyajan fragmentoituminen ja rinnakkaiset tilat

- Sloterdijkin luoma käsitteellistys tuo mielenkiintoisen lisän maailmankuvien muutosten analysointiin, erityisesti korostamalla sfäärejä (tiloja), joissa ihmiset elävät ja rakentavat merkityksiä.
- Maailmankuvan sirpaleisuus ja kuplien sulautuminen toisiinsa ja niiden hajoaminen (kysymys elinvoimaisuudesta) nykyisessä aikakaudessa, tukee ajatusta siitä, että olemme keskellä merkittävää murrosta, joka vastaisi teollisen vallankumouksen aikaansaamaa muutosta.
- Analyysi voi auttaa ymmärtämään tämän murroksen luonnetta erityisesti kytkemällä sen yksilön kokemukseen ja kollektiivisiin merkitysjärjestelmiin.

Lopuksi

- Sloterdijkin sfäärilogiaa soveltaen maailmankuvien historian voisi hahmottaa jatkuvana vaahtovuorien muodostumisena ja purkautumisena, joissa kunkin aikakauden maailmankuva kiteytyy omaksi "vaahtovuorensa" vaiheeksi. **Näissä sfääreissä olennaista on tarkastella, millaiset suhteet ja dynamiikat kutakin maailmankuvaa kannattelevat ja miten ne muovautuvat kuplien välisessä vuorovaikutuksessa**. Yksittäinen kupla, kuten aikakauden vallitseva maailmankuva, määrittyy suhteessa naapurikupliin ja siihen, miten se koskettaa muita aikansa ilmiöitä ja merkityksiä. Kuplat voivat myös siirtyä vaahtovuoren sisällä, mikä mahdollistaa niiden jatkuvan muuntumisen – ne eivät vain asetu paikalleen, vaan muokkaavat vaahtovuoren rakennetta ja tilaa.
- Tämän kautta voimme nähdä, kuinka **vaahtovuorten muodot muuttuvat maailmankuvien vaihtuessa: niitä syntyy, kasvaa, yhdistyy toisiin ja erottuu, mikä luo alati kehittyvän sfäärisen maiseman.** Tämä maisema heijastaa historiallisten maailmankuvien liikehdintää – sitä, kuinka käsitykset todellisuudesta ja sen järjestyksestä asettuvat vuorotellen päällekkäin ja lomittuvat, muodostaen uudenlaista tilaa, jossa erilaiset aikakaudet ja niiden maailmankuvat kohtaavat ja muovaavat toinen toisiaan.
- Vallistevaa (fragmentoitunutta) **aikakautta kuvastaa vaahtomainen elämänkatsomukseen kytkeytynyt maailmankuvien ja maailmankatsomusten moninaisuus eri ihmisryhmien tms. sisällä ja/tai välillä**.
- Olennaiseksi muodostuu **rajankäynti erilaisten maailmankatsomusten ja –kuvien välillä**. Mitkä säilyttävät elinvoimaisuutensa kussakin tilanteessa?

Kirjallisuutta

Alkukielillä, mutta suuresta osasta on saatavilla englanninkieliset käännökset, joistakin myös suomeksi(*).

•Dilthey, Wilhelm (1991) Gesammelte Schriften. (Erstm.: Berlin 1911). 6. Auflage. Teil 8: Weltanschauungslehre. Abhandlungen zur Philosophie der Philosophie. Teubner u. a., Stuttgart 1991.
•(*)Heidegger, Martin (1950) Die Zeit des Weltbildes. Vortrag 1938. In: Holzwege. FaM 1950.
•(*)Horkheimer, Max & Adorno, Theodor W. (1947/2022) Dialektik der Aufklärung. Frankfurt am Main: Fisher Verlag.
•Jaspers, Karl (1994) Psychologie der Weltanschauungen. (Erstm.: Berlin 1919). Frankfurt a. M. 1994.
•Kant, Immanuel (1790/2009) Kritik der Urteilskraft. Haburg: Meiner Verlag. [Käyttää ensimmäisenä käsitettä Weltanschauung [maailmankatsomus]]
•Mannheim, Karl (1995) Ideologie und Utopie. (Erstm.: Bonn 1929). Frankfurt a. M. 1995.
•Meier, Helmut G. (1967/1970) Weltanschauung. Studien zu einer Geschichte und Theorie des Begriffs (Phil. Diss.), Münster 1967/70.
•Naugle, David K. (2002) Worldview: the history of a concept. Eardman, Grand Rapids 2002.
•Niiniluoto, Ilkka (1984) Tiede, filosofia ja maailmankatsomus. Helsinki: Otava.
•Rohbeck, Johannes (Hrsg.) (1999) Philosophie und Weltanschauung. Dresdner Hefte für Philosophie 1, Thelem bei w.e.b. Univ.-Verl., Dresden.
•Salamun, Kurt (Hrsg.) (1989) Aufklärungsperspektiven. Weltanschauungsanalyse und Ideologiekritik. Mohr, Tübingen 1989.
•Scheler, Max (2006) Schriften zur Soziologie und Weltanschauungslehre. Werke in 16 Bänden, Band 6, Bonn 2006.
•Simmel, Georg (1918/1994) Lebensanschauung: Vier metaphysische Kapitel. Berlin: Duncker & Humblot.
•Sloterdijk, Peter (1998) Sphären I – Blasen. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
•Sloterdijk, Peter (1999) Sphären II – Globen. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
•Sloterdijk, Peter (2004) Sphären III – Schäume. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
•Spengler, Oswald (1918/1997) Der Untergang des Abendlandes. Umrisse einer Morphologie der Weltgeschichte. (Erstm.: Wien 1918, München 1923). München 1997.
•Wolters, A. M. 1983. “On the idea of worldview and its relation to philosophy.” In *Stained glass*, P. Marshall, S. Griffioen, and R. J. Mouw (eds.), 14–25. Lanham, MD: University Press of America.
•Zippelius, Reinhold (2004) Verhaltenssteuerung durch Recht und kulturelle Leitideen. Kap. 1–3, Duncker & Humblot, Berlin 2004.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

Kiitos mielenkiinnosta

Haluan kiittää yliopistonopettaja
John Pajusta (JyU), dosentti **Ilkka Kauppista**
ja professori **Jari Kaukuaa (JyU)**
valmistelun aikana käymistämme keskusteluista.